

Sjálfstæði fjölmiðla og gagnrýnin hugsun

Andrés Magnússon

andresm@landspitali.is

Höfundur er geðlæknir á Landspítala.

Alþjóðagjaldeyrissjóðurinn áætlað heildarlántökur ríkissjóðs verði 1600 milljarðar vegna bankahrunsins. Það lætur nærri að vera 10 milljónir á hvern skattgreiðanda. Þar við bætist rýrnun lífeyris, svo og verðmætarýrnun eigna vegna gengisfellingar. Augljóslega tryggir góð embættismenntun ekki fjárhagslegt öryggi. Það er rándýrt að kasta fyrir röða því sem Forn-Grikkir töldu vera hornstein menntunar, nefnilega gagnrýna sjálfstæða hugsun, árvekni og umræðu.

Í lok 17. aldar hófst upplýsingarstefnan til vegs og virðingar. Frumkvöðlar hennar voru á móti því að almenningi væri haldið fáfróðum og aðeins valdastéttin mætti búa að menntun og þekkingu. Alfræðibækur og upplýsingarit voru prentuð og lögðu grunn að því að almenningur gæti hugsað sjálfstætt um þjóðfélagsmál. Lýðræði varð til. Þessari þróun, upplýsingunni, er hægt að snúa við með því að kaupa upp fjölmiðla og ná stjórn á allri umræðu. Þannig má telja almenningi aftur trú um að ákveðinn hópur auðmanna skuli njóta sérstakra sérréttinda og lögrýmis. Ekki skulu sett nein höft á athafnir þeirra né íþyngjandi eftirlit haft með gjörðum þeirra. Menn sem predika að það sé hagur almennings að hinir ríku eigendur fjölmiðla verði ennþá ríkari, fá ríkulegt pláss í fjölmiðlum þeirra. Eignarhald bankaeigenda á íslenskum fjölmiðlum hefur gyrt fyrir alla gagnrýna umræðu og varðað leiðina til þess að hægt væri að færa 10 milljónir króna úr vasa sérhvers Íslendinga til eigenda bankanna/fjölmiðlanna. Í þessu samhengi er einnig vert að huga að örlögum margra sparissjóða. Það var algerlega skýrt við stofnun þeirra að þeir ættu ekki að vera gróðafyrirtæki heldur byggjast á hugsjónum, almenningi til hagsbóta. Einkavæddir sparissjóðir eiga nú 600 milljarða og auðmönnum, í skjóli fjölmiðlaeinkunar, hefur tekist að telja okkur trú um að þeir eigi þetta fé en ekki almenningur.

Svo lengi sem eigendur banka ráða örlögum fjölmiðla mun óháð gagnrýnin umræða ekki eiga sér stað eins og nýleg dæmi úr Kastljósi sýna. Því hefur verið haldið fram eftir hrúnið að Ísland hafi verið orðið eitt af skuldugustu iðnríkjum heims þegar árið 2004. Það er ekki rétt. Skýrsla þeirra Daníels Svavarssonar og Péturs Sigurðssonar á heimasíðu Seðlabankans sýnir að Ísland var ekki eitt af skuldugustu ríkjum heldur það langskuldugasta, og ekki bara af iðnríkjum heldur af öllum löndum heims,¹ þróunarríki meðtalin. Fjölmiðlamenn hafa í gegnum árin haft reglulega samband við Seðlabankann til að leita eftir fréttafni. Aðspurðir hvers vegna ekki mátti sýna fréttamönnum neinar töflur eða myndir úr þessari sláandi skýrslu sem kom út síðsumars 2007 svöruðu Seðlabankamenn að ekki mætti birta neitt sem veikt gæti tiltrú almennings á bönkunum.

Reynt var að fá birt línurit úr þessari skýrslu í dagblöðunum, sjónvarpinu, stöð 2, heimasíðu HÍ, HA og miklu víðar án árangurs. Við lestur Seðlabankaskýrslunnar má sjá að munurinn á þeirri mynd sem fjölmiðlar drógu upp og á raunverulegu ástandi var himinhrópandi, áþekkur því sem var í kommúnistaríkjunum gömlu þar sem einokun var á fjölmiðlum. Reyndar hafa allar alræðisstjórnir byrjað á því að ná einokun á fjölmiðlum, eftirleikurinn er auðveldur.

Ef við viljum losna við þær ofboðslegu klyfjar sem auðmenn Íslands eru búnir að telja okkur trú um að við eigum að axla þarf gagnrýnin hugsun að blómstra í námi á öllum skólastigum, ekki síst í háskólunum.

Framan af töldu forngrískir lagaspekingar þegnum sínum trú um að lögin væru komin frá Guði. Síðan féllu þeir frá því og það var ekkert leyndarmál að lagasetningar voru mannanna verk. En það er spurning hvort íslenskir lögspekingar hafi áttað sig á þessu. Lagasetning er að festa í orð það sem endurspeglar réttlætiskennd þjóðar. Ef meiri áhersla hefði verið lögð á gagnrýna hugsun í laganáminu, hugsun um hvernig lögin geti náð fram réttlætinu, í stað þess að prófa laganemendur í því hvað þeir gætu romsað miklu upp úr sér af utanbókarlærdómi, væru hinir ungu laganemar ekki að leggja af stað út í lífið í dag með tug milljóna skuld á bakinu hver. Laganemar og kennarar þurfa að rannsaka hvaða lög hafi verið brotin, hvernig hægt sé að sækja féð til baka til þeirra sem sitja á því núna. Ef núgildandi lög duga ekki til, hvaða lög þurfum við þá að taka upp sem nágrannaþjóðirnar hafa?

Hvernig stendur á því að eiginfjárstaða íslensku bankanna var skráð 2000 milljarðar í mínus í Seðlabankanum þegar bankamenn sjálfir sögðu hana vera 1000 milljarða í plús? Bankastjóri nokkur sagði að mismunurinn, 3000 milljarðar, væri viðskiptavild og aðrar óefnislegar eignir sem hefðu bæst ofan á fyrirtækin eftir að Íslendingar keyptu þau. Er þetta eðlileg bókfærsla? Hér er komið verðugt verkefni fyrir viðskiptadeildir að brýna sig á. Sagnfræðingar þurfa að rannsaka hvort íslensk alþýða hafi þolað meiri kúgun af íslenskum stórbökkum eða erlendum þjóðhöfðingjum í aldanna rás. Hefur hvatinn að lagabótum og umbótum fyrir almenning komið að utan eða innanlands frá. Þannig mætti lengi telja, öll svið háskólasamfélagsins þurfa að leggja á eitt til að ná aftur lýðræðinu og rannsaka hvernig hin gífurlega tilfærsla skulda einkafyrirtækja yfir á almenning geti gengið til baka. Þannig mun í raun óháð, gagnrýnin hugsun í tímans rás skila meiri auði til háskólanna, og allra annarra, heldur en fullkomnun í að hafa eftir orð lærimeistaranna.

1. www.seðlabanki.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=5251

Independent media and critical thinking

Andrés Magnússon, MD, PhD
Geðdeild LSH
Dept. of Psychiatry,
National University Hospital,
Reykjavík, Iceland